

Slaveeje- rens død

Den 15. februar 1782 døde skatmester Heinrich Carl Schimmelmann i sit fornemme københavnske palæ. Dermed mistede man en af hovedarkitekterne bag den handelspolitik, der i de sidste årtier af 1700-tallet bragte international storhandel og hidtil uset velstand til København. Den københavnske købmandsstand anerkendte hans betydning: Ti dage efter dødsfaldet afleverede de i taknemmelighed en adresse til sønnen Ernst (1747-1831), der var underskrevet af 32 handelshuse. Blandt adressens lovprisninger kunne man læse om alt det gode, Schimmelmann havde gjort for den københavnske handels opblomstring:

”Ham var det, der udbredte vor skibsfart og banede os veje til de fjerneste øer, som aldrig forhen var besejlede af vor skibe! Ham var det, der grundlagde adskillige store og mægtige handelsselskaber, hvilke har udbredt blomstrende velstand iblandt os og alle stænder! Ham var det, som i vor stad fremmede opførelsen af mange nye magasiner, hvilke er talende beviser på vor handels storhed og tilvækst [...]”

Men Schimmelmann banede ikke kun vejen for andres rigdom. Han var selv rig – helt usædvanligt rig! Han døde som det danske monarkis største skatteyder, en af Nordeuropas mest velhavende personer

København malet i 1786 under den florissante handelsperiode.

Den travle havne- og handelsby myldrer med danske og enkelte britiske skibe. Inde i byen ses Christiansborg Slot foran tårnet på Vor Frue Kirke i midten og Kastellet yderst til højre.

**|| M. Bang/
M/S Museet for Søfart**

og efterlod sig et imponerende forretningsimperium, der strakte sig langt ud i den danske konges riger og lande.

I København ejede han Berckentins Palæ (i dag kendt som Odd Fellow Palæet) i Bredgade, en af byens bedste adresser midt i Frederiksstaden. I Hamborg var hans base det gottorpske palæ i Mühlenstrasse, og i Holsten – lige nord for den store tyske handelsby – havde Schimmelmänn to godser, Ahrensburg og Wandsbek. I Nørrejylland ved Aalborg besad han godset Lindenberg, der gav ham titel af først baron og siden lensgreve. Han var storaktionær i samtidens handelskompagnier og dertil fabrikant. Han ejede to af landets vigtigste industrianlæg: geværfabrikken i Hellebæk ved Helsingør og Nordeuropas største sukeraffinaderi på Christianshavn.

Sidst, men ikke mindst, var Schimmelmänn en af landets største slaveejere – måske den største. På de danske øer i Caribien havde han i 1763 købt fire store plantager af kronen: to på St. Croix og en på

hver af de mindre øer St. Thomas og St. Jan. Tilsammen havde de fire plantager en slavegjort befolkning på omkring 1.000 mennesker. Skatmesterens død var derfor i allerhøjeste grad også slaveejerens død.

Schimmelmanns forretningsimperium udgjorde en bemærkelsesværdig helhed, hvor de enkelte dele supplerede hinanden. Sukkerproduktionen i Caribien krævede kontinuerlig tilførsel af slavegjort arbejdskraft fra Afrika, og Schimmelman – hvis søn Ernst var involveret i ledelsen af de kompagnier, der varetog slavehandelen – havde betydelig andel i de laster, skibene bragte til den vestafrikanske kyst. Først og fremmest indiske bomuldstekstiler importeret til Danmark gennem Asiatisk Kompagni, hvor Schimmelman var storaktionær, men også tekstiler vævet og trykt på de fabriksanlæg, han lod etablere på sine holstenske godser. Dertil geværer fra fabrikken i Hellebæk og brændevin fra godsernes destillerier. Når råsukkeret fra plantagerne i Caribien skulle transporteres til København, kunne det foregå på et af hans mange skibe, der var sejlet ud med forsyninger. I deres udgående last fandt man fødevarer fra godserne, herunder saltede sild fanget i Limfjorden ud for Lindenberg og machetter produceret på geværfabrikken. Det råsukker, skibene bragte tilbage, blev naturligvis færdigforarbejdet på raffinaderiet på Christianshavn. Det beskæftigede flere hundrede arbejdere, og manglede der arbejdskraft, fandt man ledige bønderkarle på Lindenberg.

Derudover havde Schimmelman indtægter fra kompagniaktier og finansoperationer orkestreret fra handelskontorerne i København og Hamborg, og han havde embeder og indtog en helt central position blandt den elite, der styrede Danmarks økonomiske politik i de sidste årtier af 1700-tallet.

Man forstår godt, hvorfor skatmesteren og slaveejeren var så eventyrligt rig.

Schimmelmanns forretningsimperium egner sig fortrinligt til et dyk ned i baggrunden for den usædvanlige rigdom, som de vidtrækkende handelsaktiviteter bragte til København: Hvilke varer kunne skabe så store overskud, at det kunne betale sig at transportere dem halvvejs rundt om jorden? Hvilke indretninger og mekanismer gjorde, at det københavnske handelsborgerskab kunne blive så rigt ved at involvere sig i global handel og hjemlig godsdrift? Og hvem skabte egentlig rigdommen?

Det gælder her – som altid i historien – at når nogen bliver så usædvanligt rige og privilegerede som Schimmelman, så er der nogle andre, der bliver eller forbliver fattige og undertrykte. Derfor inddrager svarene ikke bare rige købmænd og godsejere, men også kinesiske teplukkere, indiske tekstilproducenter, slavegjorte plantagearbejdere, danske fæstebønder og slesvig-holstenske livegne. Og slutteligt: Hvordan bør vi behandle denne problematiske del af vores fortid. Skal vi lave et museum? Sige undskyld? Smide en buste i havnen? Eller skrive bøger?

1782 – et strålende år

Schimmelmanns dødsår egner sig fortrinligt som udgangspunkt. For 1782 var et strålende år for det københavnske handelsborgerskab. Velstanden blandt byens elite var både stor og synlig. Der var råd til at investere i palæer i Frederiksstaden omkring Amalienborg, erhverve landsteder ved Bagsværd Sø og langs Øresundskysten og til at holde store selskaber i de luksuriøse omgivelser. Rigdommen kom naturligvis mange steder fra, men den stammede i høj grad fra handelen. Især 'storhandelen', der rakte ud mod andre verdensdele og basere-

de sig på kolonier. Når handelskonjunkturerne var særligt gode i 1782, skyldtes det Den Amerikanske Uafhængighedskrig, som siden 1778 havde optaget de store sømagter og medført usædvanligt gode forhold for en neutral handelsnation som Danmark-Norge (herefter blot Danmark). Men rigdommen i København skyldtes andet og mere end flygtige krigskonjunkturer. Den skyldtes, at Danmark i de sidste årtier af 1700-tallet deltog i fordelagtige globale handelsstrukturer i et hidtil uset omfang. Der var store fortjenester at hente på handel med te, bomuldstekstiler, sukker og slavegjorte.

Handelen med asiatiske varer – først og fremmest kinesisk te og indiske bomuldstekstiler – gik strygende i 1782. I marts kulminerede kursen på aktierne i Asiatisk Kompagni, og på kompagniets to auktioner, som blev holdt med blot en uges mellemrum i oktober, solgtes ladninger fra to Indiensfarere til over 800.000 rigsdaler og fra to Kinafarere til næsten to millioner rigsdaler. Den samlede værdi af lasterne på disse fire skibe svarede til omtrent halvdelen af statens årlige indtægter, og i nutidskroner skal værdien af hver enkelt ladning opgøres i milliarder. Kompagniets aktionærer kunne yderligere glæde sig over, at der ved Canton på den anden side af jorden netop i 1782 lå fire af kompagniets skibe og ventede på at blive lastet med eftertragtede kinesiske varer. Det var flere end i noget andet år. Derudover handlede også private redere på Indien og bidrog til de gode tider. Mellem juli og oktober 1782 bortauktioneredes fem private ladninger af primært bomuldstekstiler, som indbragte tilsammen næsten tre millioner rigsdaler.

I 1782 var et rekordstort antal skibe – mere end 200 – engageret i den atlantiske handel, der var baseret på sukker. Langt hovedparten sejlede direkte til Caribien for at hente råsukker til raffinering i

I århundrederne op til 1800 var Indien verdens førende producent af bomuldstekstiler. Vævningen foregik som regel i den enkelte vævers hjem. De stod selv for indkøb af materialer, men skulle levere tekstiler i forudbestilte kvaliteter, der indgik i den danske handel.
|| Arnold Mikkelsen/
Nationalmuseet

København, og monarkiets sukkerimport nåede dette år op på mere end en tredjedel af Londons. Året efter satte eksporten af raffineret sukker rekord. Der var travlhed på Københavns 15 sukkerraffinaderier – og måske allermest på Schimmelmanns. Et meget mindre antal skibe havde kurs mod slavehandelsforterne i Vestafrika. Slavegjorte afrikanere var en 'vare', man kun så glimtvis i København, men som var helt nødvendig for at opretholde sukkerproduktionen i Caribien. Set med slavehandlerens øjne var årene omkring 1782 en driftig periode. Antallet af forter og anlæg på Afrikas vestkyst nåede op på seks, med hovedfortet Christiansborg som det vigtigste, og i løbet af 1782 afgik mindst fem danske slaveskibe fra kysten med 1.831 slavegjorte ombord.

Kolonihandel var den vigtigste, men ikke den eneste kilde til velstand i København. Den mindre spektakulære handel på europæiske og mellemøstlige destinationer bidrog, ligesom landbrugsdriften

på landets mange godser naturligvis også kanalisere velstand mod København. Der var i det hele taget meget at glæde sig over i 1782, hvis man tilhørte Københavns elite. I juli 1782 skrev rigets egentlige magthaver, Ove Høegh-Guldberg (1731-1808), begejstret: "Tænk, hvad kommers vi har, 15 millioner rigsdaler svævende i havet ...".

Velkommen til den florissante handelsperiode. Velkommen til et kapitel af danmarkshistorien, der er usædvanligt globalt.

I 1700-tallet blev
eftertragtede
handelsvarer hentet
over hele kloden og
transporteret over
enorme afstande.
Bomuldstekstilerne
skulle sejles syd
om Afrika, mens
slavegjorte og
råsukker krydsede
Atlantehavet.
Teen fra det sydlige
Kina tog de længste
rejser. Billedet viser
teproduktionens faser,
fra tebuskens blade
plukkes, til europæiske
handelsfolk opkøber
den færdigpakke te
og bringer den ud til de
ventende europæiske
handelsskibe.
|| Ukendt kunstner
/John Lee/National-
museet